

9. Hamilton C. Downshifting in Britain. A sea-change in the pursuit of happiness [Electronic resource] / C.Hamilton // The Australia Institute. - 2003.- Mode of access: https://www.tai.org.au/documents/dp_fulltext/DP58.pdf
10. Семенова В.В. Качественные методы: введение в гуманистическую социологию [Электронный ресурс] / В.В.Семенова. –М., 1998. – Режим доступа: <http://socioline.ru/node/402>
11. Бурдые П. Практический смысл [Текст] / П.Бурдые. – СПб., М., 2001. – С.165.
12. Tan P. Leaving the Rat Race to Get a Life: A Study of Midlife Career Downshifting [Text] // Doctoral thesis. - Melbourne: Swinburne University of Technology, 2000. – P.17-19.

УДК 316.334.4

Кишкань А. І.

Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова, аспірантка

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДОЇ ОСОБИ В ТРАНСФОРМАЦІЙНИЙ ПЕРІОД

Стаття присвячена з'ясуванню сутності одного із найскладніших явищ особливості правової культури молодшої особи в трансформаційний період. Розкриваються основні поняття культури, правової культури, її структуру та взаємодію між компонентами цієї структури. Всебічний аналіз структури правової культури дозволяє встановити, що саме аксіологічне, цілісне бачення правової культури дозволяє більш чітко відокремити її від інших близьких та взаємопов'язаних з нею категорій, таких, як правова діяльність, механізм правового регулювання. Правова культура — це система правових цінностей, що створюються під час розвитку суспільства і зосереджують в собі досягнення світової юридичної культури.

Ключові слова: культура, правова культура, молода особа, особистість.

Статья посвящена выяснению сущности одного из самых сложных явлений особенности правовой культуры молодой особы в трансформационный период. Раскрываются основные понятия культуры, правовой культуры, ее структуру и взаимодействуют между компонентами этой структуры. Всесторонний анализ структуры правовой культуры позволяет установить, что именно аксиологическое, целостное виденье правовой культуры позволяет более четко отделить ее от других близких и взаимосвязанных с ней категорий, таких, как правовая деятельность, механизм правовой регуляции. Правовая культура — это система правовых ценностей, которые создаются во время развития общества и сосредоточивают в себе достижение мировой юридической культуры.

Ключевые слова: культура, правовая культура, молодая особа, личность.

The article is devoted fastenings of essence of one of the most difficult phenomena of feature of legal culture of young person in a transformation period. Open up basic concepts of culture, legal culture, its structure and co-operate between the components of this structure. The comprehensive analysis of structure of legal culture allows to set that exactly axiological, integral vision of legal culture allows more expressly to dissociate it from other near and associate with it categories, such, as legal activity, mechanism of the legal adjusting. A legal culture is the system of legal values which are created during development of society and concentrate in itself achievement of world legal culture.

Keywords: culture, legal culture, young lady, and personality.

Актуальність дослідження. Зумовлена тим, що процес формування правової культури молодшої особи в трансформаційний період є досить

нерівномірним, зокрема, інституціональні механізми взаємодії населення та закладів права ще не зовсім врегульовані.

Мета: уточнити сутність поняття правової культури, проаналізувати особливості правової культури молодшої особи в трансформаційний період.

Отже, звернемося до визначення поняття «культура». Поняття «культура» походить від латинського слова «культура», що означає «обробляти ґрунт». В етимології культура означає обробку. Не випадково Цицерон називав філософію культурою духу. Пізніше поняття культури модифікувалася, воно стало означати систему цінностей, створених людиною. У минулому столітті соціологія і антропологія вкладали в цей термін більш широкий сенс, позначаючи їм все те, що не існує саме по собі, від природи, а є результатом діяльності людини.

У науковій літературі проводять відмінності між цивілізацією і культурою. Цивілізація являє собою сукупність технічних засобів і способів панування над природою, вона носить практичний (утилітарний) характер. В свою чергу культура - це область цінностей, у тому числі тих якостей, які можуть бути використані безпосереднього для практичних цілей. Під терміном "правова культура" мається на увазі сукупність знань, цінностей і установок особистості щодо прав і можливостей їх практичного здійснення, що реалізуються в процесі взаємодії суб'єктів правових відносин. Зазначимо, що правова культура являє собою складний комплекс явищ суспільного життя, що включає правові норми принципів, правосвідомість, правовідносини, правову поведінку особи щодо процесу реалізації життєвих установок. Кожен з перерахованих елементів відображає різні аспекти правової культури, але в сукупності утворюють структуру, в якій виділяються два рівні: по-перше, рівень громадських правових інститутів як деяких об'єктивних структур, що утворюють правовий простір життєдіяльності осіб і створюють умови для реалізації прав.

По-друге, рівень групової та індивідуальної правосвідомості і поведінки особи [5, с. 37-38].

При цьому зазначимо, що стан правової системи виступає найважливішою передумовою формування та функціонування правової культури молодшої особи.

Соціологічний аналіз правової культури розробляли такі дослідники як: А.О.Ручка, В.І.Судаков, Н.В.Костенко, С.В.Береза, В.З.Довбиш, І.М.Осика, Н.П.Осипова, А.В. Скуратівський, М.І. Панов, Ю.А. Зубок, В.І.Чупров та ін., в яких правова культура розглядалась з точки зору частини загальної культури суспільства або окремої особи.

Всебічний аналіз структури правової культури дозволяє встановити, що саме аксіологічне, цілісне бачення правової культури дозволяє більш чітко відокремити її від інших близьких та взаємопов'язаних з нею категорій, таких, як правова діяльність, механізм правового регулювання тощо. Правова культура — це система правових цінностей, що створюються під час розвитку суспільства і зосереджують в собі досягнення світової юридичної культури [6, с.151].

Культура окремої особистості – це сукупність її способів поведінки, її методів діяльності, її думок, понять, результатів її діяльності, які часто можуть і не бути відомі іншим людям. Культуру індивіда зазвичай вміщується в рамки

культури відповідної групи, до якої він належить, хоча тут можуть бути і істотні відхилення. Це можна сказати і про правову культуру, яка на відміну від позитивного права вельми неоднорідна.

Якщо мати на увазі правову культуру в її офіційних якостях, тобто як явище ідеологічного порядку, то вона орієнтована державою і суспільством на формування і розвиток політичної та правової свідомості людей, їх ціннісно-нормативного комплексу, а тим самим і поведінки та діяльності в правовій сфері. Цей вплив здійснюється шляхом закріплення певних правових поглядів, духовних цінностей, розвитку та трансформації змісту правової ідеології і правової свідомості; введення в правову свідомість особистості, соціальних груп, суспільства в цілому нових поглядів, правових цінностей, ломки застарілих правових стереотипів, поглядів і цінностей.

У соціально-психологічному плані правова культура, як і правова система в цілому, характеризується єдністю правових норм і реальної поведінки людей; співпадання норм і цінностей; досягнення соціальної ефективності права.

Отже, інтегровані якості правової культури не обмежуються роллю нормативного орієнтира. Її метою є активне втручання в соціальне середовище, вплив на сформувалися установки, напрямок членів колективів і соціальних груп до розуміння необхідності прогресивних норм правової поведінки. Тим самим правова культура забезпечує включеність індивідів і колективів у єдину систему соціальної організації.

Але треба зауважити, що фактичний стан правової культури може часом істотно відрізнятись від офіційних установок і ідеальних зразків. Різному знання права, різним є і ставлення до нього з боку класів, соціальних груп, індивідів.

Як вже зазначалося, основний зміст культури являє собою сукупність тих творінь думки і діяльності, ті цінності й зразки поведінки, які визнані і прийняті членами суспільства і які визначають дану поведінку як обов'язкову (наприклад, вимоги пристойності, принципи спільного спілкування, критерії естетичних і моральних оцінок). Культура включає загальнолюдські, класові, національні, групові цінності, уявлення та ідеали. Все це відноситься і до правової культури [4, с. 121].

Прослідкуємо основні напрями, в яких культура впливає на людину і розкриємо значення цього впливу, в плані соціології права.

Перше – це процес соціалізації. Соціалізація – це та частина цілісного впливу культури на особистість, яка готує її до соціального життя, тобто життя в суспільстві, вчить її поведінки, що відповідає прийнятним в суспільстві зразкам поведінки, формує в неї здатність грати певні соціальні ролі.

Соціалізація охоплює вплив сім'ї, однолітків, кола друзів, преси, телебачення, радіо, кіно та інші. У цьому сенсі виховання є частиною соціалізації. Воно включає тільки ту її частину, яка формує такі якості особистості, які бажані з точки зору інтересів групи і суспільства, до яких індивід належить, тобто виховання є процес цілеспрямований. Як виховання, так і в цілому соціалізація дають індивіду теоретичні знання і практичні навички, вміння вступати до різних соціальних ситуаціях, можливість адаптуватися до їх змін. Соціалізація вчить дисципліни, оволодіння емоціями і своєю поведінкою.

У процесі соціалізації індивід засвоює мистецтво грати певну соціальну роль, тобто набуває вміння бути членом колективу, колегою, батьком сімейства, вчиться реалізовувати за допомогою своєї поведінки сподівання інших і пристосовувати свою поведінку до поведінки інших. Соціалізація дає певну професійну кваліфікацію та навички в залежності від культури, в якій живе індивід.

Соціалізація часто призводить до конформізму, тобто прагненню індивіда до поведінки, що відповідає очікуванням групи. Ступінь конформізму може бути різна. Конформізм в загальному розглядається як негативна якість особистості, бо здебільшого він асоціюється з некритичним ставленням до дійсності.

Соціалізація, отже, формує особистість людини і пристосовує його до життя в суспільстві, дає йому можливість контактувати з людьми, вчить, як треба діяти для досягнення як громадських, так і конкретних життєвих цілей.

Другий напрямок, за допомогою якого культура впливає на індивіда, – усталенні системи цінностей.

Поняття «цінність» зустрічається в етиці, економіці, філософії, соціології, праві. Воно використовується і в повсякденному житті, так як має багато значень. Цінністю називають явище, ідею або інститут, дійсні або вигадані предмети, щодо яких індивіду або соціальні групи відчують повагу, яким приписують важливу роль у своєму житті, а прагнення до їх досягнення відчувається як необхідність, обов'язок. Цінностями є ті предмети або стани, які забезпечують індивіду або групі психічну рівновагу, дають задоволення; прагнення до них або їх досягнення дають почуття добре виконаного обов'язку, ті поняття, які необхідні для підтримки внутрішньої солідарності групи, її сили і значення серед інших груп.[4, с. 123]

У деяких групах, наприклад, найбільше значення можуть мати гроші, багатство, влада, в інших - ідеологія, в третіх - політика чи честь, гідність, соціальний престиж і т. д.

Система цінностей (розподіл їх за важливістю у свідомості особистості), будь то економічні, ідеологічні чи політичні і т. д. цінності, залежить від сили, значення та впливу групи, яка стоїть за ними. Від сили групи залежать і конфлікти, які можуть з'являтися на основі відмінностей у системі цінностей.

Соціологію цікавить проблема системи цінностей особистості, яка є одним з регуляторів людської поведінки. Система цінностей дає можливість оцінити чужу поведінку. Вона є основою оцінки соціальної значущості даної групи у великій мірі обумовлює принципи спільного життя в групі.

Соціологія права займається, зокрема, проблемою соціальної цінності права, його престижу в суспільстві. В залежності від того, яке місце займають правові норми у ціннісній системі особистості, визначається і її правова поведінку. В процесі соціалізації деякі норми бувають інтеріорізовані, тобто так глибоко засвоєні індивідом, що їх дотримання є результатом його внутрішнього переконання в їх цінності. Однак це не завжди так. У ряді випадків поведінка індивіда обумовлено страхом перед можливою санкцією. Це означає, що справжньою соціалізацією особистості не відбулося.

Третій напрям впливу культури на індивіда в суспільстві – формування зразків поведінки (реакцій на певні ситуації). Це можна також назвати навичками, звичками, стереотипами правової поведінки.

Не одна лише природна схильність до висловлювання симпатії, а конкретні зразки поведінки, встановлені в даній культурі, є причиною того, що в одному суспільстві люди вітають один одного, подаючи руку, в іншому – стикаючись носами, в третьому - кланяючись один одному. Почуття симпатії чи поваги з точки зору психології однакове у всіх людей, проте його зовнішнє вираження визнається зразками поведінки.

Зразок поведінки визначає, як індивід має реагувати в ситуації, яку вважає важливою для самого себе чи для групи в цілому, поводити себе відповідно до очікувань цієї групи і не вступати в конфлікт з іншими членами групи. Зразками поведінки є складніші схеми, які застосовуються в певних ситуаціях. Соціальне життя можна розглядати як постійний ланцюг ситуацій, в яких люди впливають один на одного, передають інформацію, очікують отримання чогось від інших, прагнуть надати на інших якийсь вплив. Кожна зустріч з іншими людьми – це нова ситуація: знайомство, засідання, дружня зустріч, запрошення в гості, укладення договору тощо - культура, в якій знаходиться особистість і визначає спосіб поведінки, прийнятий як «нормальний», визнаний групою (точніше, зразок поведінки визначає сферу допустимого і результативного в даній ситуації поведінки). Наприклад, адвокат, що захищає свого клієнта, не може приводити в суді про дії, що шкодять його клієнту, але в той же час повинен триматися з суддею і прокурором, як зі своїми колегами.

Зразки поведінки, отже, є факторами, які уніфікують поведінку людей, полегшують контакти між ними. Деякі зразки формалізовані або регламентовані правом, наприклад спосіб подачі скарги в вищестоящий орган, правила руху по вулицях і багато іншого. Встановлені культурою зразки поведінки є основою існуючого в суспільстві порядку, утворюють взаємне пристосування людей згідно визначення відповідної ситуації. Разом з тим вони мають і консервативну сторону, перешкоджаючи неординарним, новаторським вчинкам, розвитку нових форм взаємодії людей.

Четвертий напрямок впливу культури на соціальне життя – встановлення певних моделей (ідеалів).

Зразки поведінки висловлюють певну, усталену і прийняту в даній культурі постійність і періодичність перебігу процесів і відносин між людьми. Це певні схеми, які дозволяють «розраховувати», розуміти поведінку інших, маючи на увазі, що зазвичай певна поділена поведінка виражає певний намір.

Ідеал виконує іншу функцію. Він є символічним уявленням про майбутнє, про бажаний стан речей, служить як еталон для оцінки явищ і процесів. Наприклад, ідеал особистості – це втілення тих рис, які високо оцінюються в даній групі.

Формування людини під впливом навколишньої його культури йде найбільш інтенсивно в період до настання повноліття. Якщо через дефекти в соціалізації (наприклад, поганого сімейного та соціального середовища, попадання в групу, яка має негативний вплив на поведінку всіх своїх членів, дефектів виховного процесу, несприятливих умов, що сприяють розвитку негативних нахилів у людини) настає деформація особистості, про що вже говорилося вище.

На сьогодні саме дослідження аксіологічного аспекту правової культури виступає соціальною необхідністю. Оскільки усвідомлення та сприйняття людьми універсальних культурно-історичних правових цінностей, традицій здатне подолати бездуховність та зробити реальними такі соціально-правові цінності, як гідність, висока значущість особистості в соціальному житті. Саме цінності виступають регулятором правових відносин, оптимізуючи при цьому вибір доцільних способів поведінки. А виконання ними функції є можливим лише за умови нормативних функцій.

Правова культура перебуває у складній органічній єдності з іншими областями культури і в її специфічному змісті обов'язково виявляються риси та особливості, притаманні даній культурі в цілому. А взаємодія правової та інших областей культури здійснюється в результаті взаємозв'язку і взаємовпливу однотипних культурних комплексів, що належать до різних культурних сфер (політичної, моральної, правової тощо). Причому елементи, що формують правову культуру, водночас належать і до інших структур. Так, право входить до системи соціальних норм; правовідносини — до системи суспільних відносин; правові заклади — до системи соціальних інститутів; правосвідомість — до системи суспільної свідомості [6, с. 153]. Одним із найпоширеніших тверджень щодо структури правової культури можна навести таку. Повсякденна правова культура являє собою неглибоке, поверхневе відображення правових явищ, що не дозволяє правильно описати та оцінити всі сторони правової практики. Ця культура не піднімається до рівня теоретичних узагальнень. Разом з тим, вона використовується у повсякденному житті людей при реалізації права і тим самим сприяє дотриманню вимог правових норм, більш повному перетворенню їх у життя.

Уточнимо, що саме закріплення прав та обов'язків в свідомості молодшої особи утворює суттєвий елемент правової культури. А правова свідомість, зумовлена макрорівневими соціально-політичними процесами, які відбуваються в сьогоdnішньому суспільстві, охоплює погляди, уявлення, впевненість щодо сутності права та законотворчої діяльності. А емпірична база може включати в себе такі маркери, як: правова освіта, цінності референтної групи, установки, тобто готовність до дій визначеного порядку.

Висновки. З урахуванням сказаного соціологія правової культури передбачає:

- теоретичну розробку питань соціалізації особистості та вивчення механізмів правової соціалізації. Мова йде, зокрема, про створення такої системи цінностей, яка включає свідоме дотримання правових норм;
- дослідження громадської думки з питань виховання населення, насамперед молоді, ставлення до злочинності та боротьби з нею;
- дослідження правової свідомості особистості, соціальних груп і суспільства в цілому і його вплив на правову поведінку;
- розробку ефективних методів ресоціалізації, тобто перевиховання злочинців у результаті проведення досліджень в місцях відбування покарання у вигляді позбавлення волі.

В цьому ж у формуванні правової культури молодшої особи можуть спостерігатися тенденції лібералізації правової свідомості, що виражається в більш вищому рівні правової культури за такими показниками, як

інформованість особи щодо власних прав та правової захищеності, фактів їх недотримання в країні, термінальна цінність права в структурі правової свідомості, нормативно-правова регуляції повсякденної поведінки тощо.

Література

1. Національна програма правової освіти населення. Затвердженої Указом Президента України від 18 жовтня 2001 року N 992/2001 // Офіційний вісник України. – 2001. - № 43. – Ст. 1921.
2. Концепція підвищення правової культури учасників виборчого процесу та референдумів в Україні. Схваленої Указом Президента України від 8 грудня 2000 року 1322/2000 // Урядовий кур'єр від 10.01.2001. - № 3.
3. Казимирчук В.П. Социально-правовая активность личности –существенная часть ее жизненной позиции и деятельности. - М., 1980. – 208с.
4. Кудрявцев В.Н., Казимирчук В.П. Современная социология права: Учебник для вузов, - М.: Юристъ – 1995. – 297 с.
5. Зубок Ю.А., Чупров В.И. Правовая культура молодежи в ракурсе трансформационных стратегий // Социс. - 2006. - № 6.- С. 37-46.
6. Соціологія права: Підручник для студентів юрид. спец. вищих навчальних закладів /М. І.Панов, Н.П.Осипова, Л.М.Герасіна та ін. За ред. Н.П.Осипової. - К.: П Концерн “Видавничий дім “Ін Юре” , 2003. – 276 с.

УДК 316(454.56+258)

Кондов К.В.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка факультет соціології, аспірант

СОЦІАЛЬНИЙ КОНТРОЛЬ ЯК УМОВА ТА НАСЛІДОК ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті здійснюється аналіз наукових уявлень стосовно специфіки соціального контролю, як важливого соціального феномену та специфічного типу взаємодії в процесі трудової діяльності. Аргументовано, що соціальний контроль доцільно розглядати, як необхідну умову ефективного функціонування процесу трудової діяльності та визначальний чинник розвитку особистості у сфері трудових відносин.

Ключові слова: соціальний контроль, праця, соціальні цінності, соціальна нерівність, стратифікація.

В статье осуществляется анализ научных представлений относительно специфики социального контроля как важного социального феномена и специфического типа взаимодействия в трудовой деятельности. Аргументировано, что социальный контроль следует рассматривать как необходимое условие эффективного функционирования процесса трудовой деятельности и определяющий фактор развития личностим в сфере трудовых отношений.

Ключевые слова: социальный контроль, труд, социальные ценности, социальное неравенство, стратификация.

This article is analysed the scientific views on the specifics of social control as an important social phenomenon and a specific type of interaction in the workplace. Argued that social control should be viewed as a necessary condition for the effective functioning of managing work and determining factor in the development of personality in the field of labor relations.

Keywords: social control, labor, social values, social inequality, stratification.